

בין המצרים: בקיעת החומה והמגיפה

הימים שבין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב נקראים ימי 'בין המצרים'. שם זה מבוסס על הפסוק באיכה (א, ג): "גִּלְתָּהּ יְהוּדָה... לֹא מִצָּאָה מְנוּחַ, כָּל רִדְפֶיהָ הַשִּׁיגוּהָ בֵּין הַמִּצָּרִים". בשבעה עשר בתמוז הובקעה חומת ירושלים. בתשעה באב, נחרב הבית.

באחת משיחותיו לשבעה עשר בתמוז עמד הרבי האחרון מלובביץ', רבי מנחם מנדל שניאורסון ז"ל, על אחד מיסודות החסידות. לפי יסוד זה לדברי התורה והמסורת יש תמיד שני מישורים, האחד לאומי, השני אישי ואינדיבידואלי. בין שני מישורים אלה יש מישור שלישי, המישור החברתי. לאור עיקרון זה, מתייחסת בקיעת החומר לא רק להיסטוריה של האומה, אלא גם לחברה ולאדם הפרטי. בדברים אלה, הוצג לפנינו אתגר. הבה וננסה לעמוד בו.

החומה הראשונה

תגובתו האינסטינקטיבית של האדם המודרני בשמעו את המילה 'חומה', היא בעליל שלילית. מילה זאת יוצרת בו דחייה, הרגשה של סגירות, מחנק ומועקה. למרות זאת, מבקש אני מכם להתלוות אלי בהרהור חוזר על מושג החומה. עצם חיינו תלויים בחומה בסיסית ביותר, החומה הביולוגית, המתבטאת באחד המושגים המרכזיים בביולוגיה של זמננו, ההומאוסטאזיס (הומויוס - שווה, דומה; סטאזיס - מצב, במלים פשוטות יציבות). למרות שאת המונח הזה טבע וולטר קנון (1871-1945) בשנת 1929, המושג עצמו פותח על ידי הפיזיולוג הצרפתי קלוד ברנרד (1813-1878), שאת חשיבות מפעלו הרבה ישעיהו ליבוביץ' להדגיש. קלוד ברנרד תמצת את המושג במשפט מופלא: "יציבות הסביבה הפנימית היא תנאי הכרחי לחיים עצמאיים וחופשיים של כל יצור". אכן, בינינו, יצורים חיים, לבין העולם החיצוני, מוצבת מעין חומה (בעלת שערים), חומה מתוחכמת להפליא, הבנויה אבנים ביולוגיים חיים, השומרת על הסביבה הפנימית שבתוכנו. בקיע בחומה מהווה סכנה שהרי הרס העצמאות הפנימית פירושה מוות. כדי להבין דברים אלה מבקש אני מקוראי להרהר בדגם בנלי: המטוס. אנו יוצרים במטוס סביבה פנימית מלאכותית, כתנאי הכרחי לעצם אפשרות הטיסה, קל וחומר בחלל החיצון. הסביבה המלאכותית הזאת מבטיחה חמצן וטמפרטורה נוחה למרות התנאים הבלתי אפשריים שבסביבה החיצונית. אלא, שכל הנוסע במטוס יודע עד כמה פרימיטיביים הם מנגנונים אלה, בהשוואה ליחכמתו של הגוף (שם ספרו של קנון). חכמה זאת מתבטאת בוויסות מופלא של אינספור חומרים המצויים בתוכנו. על וויסות זה אנו יכולים ללמוד בהסתכלות על תוצאותיה של בדיקת דם כלשהי. אנו נמצא שם, ספירת כדוריות הדם, ערכים של חומרים שונים, פרופיל שומנים וכדו'. אנו נוכל לקרוא שם על הגבולות הנורמליים של ערכים אלה.

הגוף הבריא שומר על גבולות אלה, בדם אך גם במנגנונים האחרים, כמו בנשימה, במערכת העצבים, בשמירה על חום הגוף וכו'. "חכמת הגוף" שומרת על סביבה פנימית יציבה בגבולות נורמליים מוגדרים, על ידי מנגנוני-משוב של בקרה וויסות. לשם כך, חייבים כל איברי הגוף לפעול באופן מתואם: המוח, העצבים, הלב, הכבד, הריאות, הכליות, וכו', וכמובן העור. זאת ועוד, היציבות הפנימית אינה נוקשה, היא מגיבה לסביבה, היא גם יודעת להילחם במחלות ופועלת לשיקום ולאזון. דברים מופלאים, אך הבה נשים לב למילה נפלאה נוספת שקלוד ברנרד הכניס בתיאורו: "חיים חופשיים". החופש החיצוני שלנו תלוי ביצירת חומה וגבולות פנימיים.

החומה השנייה

האם ניתן להקיש מן היחיד לחברה? כן, תוך הסתייגות אחת. בחברה המנגנונים נזקקים הרבה יותר להשתתפותו המודעת של האדם. החיים החברתיים נזקקים לעזרתו של הרוח. הסביבה הפנימית החברתית, באה לידי ביטוי יסודי באינטימיות של הזוגיות והמשפחה. היא מוגנת בצורות שונות, על ידי הצניעות בבגדים למשל, אך מעל לכל על ידי חומה המתממשת בקירות ובגג הבית. הקירות אינם רק הגנה מקור וגשם או מחסה משמש יוקדת. הם מהווים מרכיב חשוב במבנה הקיומי שלנו, ומאפשרים לנו לסגת מרשות הרבים לרשות היחיד, במבצר של המשפחה, ואף לבד, תוך שאנו נשארים ביחידות עם הקב"ה. את חשיבות הסביבה הפנימית החברתית הזאת, אנו מרגישים ברמ"ח איברנו ושס"ה רגשותינו, אלא שלא תמיד אנו מודעים למה שאנו יודעים. אין אנו מבינים את מהותו הקיומית של הבית. לדעתי, אחת הסיבות לכישלון האוטופיה הנפלאה של חברת הילדים בקיבוצים, הייתה אובדן האינטימיות. תופעה זו מתרחשת בחומרה גדולה יותר בבתי יתומים, בבתי חולים, במוסדות שונים, ו'להבדיל' ענק, בבתי הסוהר.

אכן בחומה חייבים להיות שערים שיכולים להיפתח כדי לצאת החוצה, אך שיכולים גם להיסגר כדי ליצור אינטימיות. האינטימיות היא הגרעין היסודי של ברית הנישואין, אינטימיות הקשר הנפשי והגופני, וברכת האפשרות להיחשף באופן אותנטי, ללא מסכות, בפני בן/בת הזוג, תוך שמירה על 'חומה' אינדיבידואלית שאינה פוגעת באינטימיות.

תרבות ימינו מכירה בזכות לדור, אך איננה מרגישה את הטרגדיה של חורבן הבית. "אשרינו, דרי הרחוב אנחנו" היא מכריזה. 'דרי רחוב' אלה יכולים לחיות בדירות, אך הם חסרי בית. זהו לא סינדרום חברתי, אלא פסיכולוגי וקיומי. כאלה הם 'דרי האינטרנט'. את האינטימיות, שבעולם הריאלי קשה להם לבנות, הם מחפשים בצ'אטים המציצנים ואת החשיפה והאקזיביציוניזם שלהם הם מבטאים בבלוגים.

האינטימיות האוטנטית נוצרת כמו בעולם הביולוגי על ידי גבולות והוּמָאן־סְטָאזִס, הפעם רוחניים ותרבותיים, השומרים על האקולוגיה החברתית. "מָה טְבוּ אֶהְלִיךָ יַעֲקֹב" (במדבר כד, ה), הכריז בלעם. על פי חז"ל, פירש רש"י מה הביא אותו להכרזה זאת:

"שראה פתחיהם שאינן מכוונין זה מול זה". לאוהלי יעקב היו חומות השומרות על אינטימיות המאוימת בתרבות ימינו. אמנם כן, אין אנו יורשי קנאותו של פנחס, אבל אנו חייבים להיות ערים לעבודת הפעור ולמגפה שלפנינו. זאת מגפה המתבטאת בבקיעת החומות ומסתיימת בחורבן הבתים.

יש חיידקים המגיבים לתנאים קשים, כשהם מתחלקים ויוצרים צאצאיהם המוגנים בדופן קשיח ובלתי חדיר. אלו הם הנבגים שישרדו בחיים במעין תרדמת, אלפי שנים. אל מול המגפה החברתית מגיבים שומרי חומות, כנבגים, ומסתגרים האם ייתכנו חיים אחרים? הפיתרון מצוי שוב בהומאוסטאזיס תרבותית. הטרגדיה הראשונה שהתרחשה בשבעה עשר בתמוז הייתה שבירת הלוחות. שבירת הלוחות התבטאה בביקוע החומות. את זאת חייבת תרבותנו להבין. החומה האישית, הפנימית שלנו, אינם מהווים רק שמירה מהעולם החיצוני. היא מהווה גם סייג, שלדאבוננו חייב לפעמים לכלוא את היצר שבתוכנו פן יפרוץ החוצה, ויפגע בזולת, וקודם כל בקרובים אלינו באינטימיות של הבית.

החומה השלישית

החומה השלישית היא מקרו-חומה, השומרת על האינטימיות של הלאום. אנו עומדים כאן בפני סימטריה מוזרה. ישראל היא בית. יש בתוכה המתגעגעים להיות 'דרי רחוב', אנשים החיים בברכת הניכור, מעבר לפטריוטיות ולפוליטיקה. הם כמהים לשוב לגלות. אמנם כן, ניתן להתגעגע לקהילה, או לבודדים, שלכאורה פרחו באוויר רחוק מההיסטוריה האכזרית. לא כך הייתה המציאות, בייחוד לא המודרנית. אבותינו בגולה לא היו 'דרי רחוב' הפקר, הם היו דיירי משנה בביתם של אחרים, לפעמים שכירים שקבלו צוו פינוי, לפעמים נסבלים, תמיד זרים. ניתן להחליף את הפספורט, אך לא לחיות בלעדיו. ואני רוצה את הפספורט האינטימי שלי ובית צמוד קרקע.

הרבה טרגדיות נולדו בעקבות חורבן הבית הלאומי. אחת מהן היא הטרגדיה של יהודי, גרמני או צרפתי למשל, שהיה חייב להיות פטריוט בארץ בה הוא חי. אותו יהודי שקיבל אותות עוז וגבורה במלחמת העולם הראשונה, ואשר הואשם שנים מועטות לאחר מכן, שקנה אותם, אולי בחנות לחפצים-משומשים של אחד מבני גזעו. טרגדיה זאת זכורה היטב. טרגדיה אחרת, יותר מלודרמטית מנובלה מצויה, נשתכחה מהלב. באותה מלחמה אווילית, נאבק יהודי, בקרב פנים בפנים, בחייל רוסי. שניהם נפלו חלל. בשעת מותם, צעק האחד בכוחותיו האחרונים: שמע ישראל, ה' א-להינו, השני סיים: ה' אחד. קולותיהם התערבבו כאילו מבקשים מאתנו: בנו לכם בית!